

CETATEA DE PĂMÎNT DIN SECOLUL AL XIV-lea DE LA FRUMOASA (r. ZIMNICEA)

Vestul Cîmpiei Române, cunoscut și sub numele de Burnaz, este un platou colinar brăzdat de văi largi îndreptate către albia primitoare a Dunării. Un afluent al fluviului este Vedeș, care se unește cu Teleormanul în preajma satului Beiu, la sud-est de orașul Alexandria. Pe malul stîng al Vedeș, la aproape 16 km nord-est de Zimnicea, se întinde comuna Frumoasa, alcătuită din trei sate înălțuite de la nord la sud : Păuleasca, Frumoasa și Răreanș, vecinii dinspre nord fiind satele Șoimu și Cervenia, iar cei de la est și sud-est Conțeștii și Bragadiru.

Lîngă moara comunală de la marginea de sud a Frumoasei, în hotar cu Răreanș, se vede o înălțime situată cu 80 m deasupra cumpenei mării și cu aproape 30 m deasupra luncii Vedeș. Locului i se spune „La Cetate”, și pe drept cuvînt : înălțimea domină întreaga vale, deținînd o poziție strategică de primă mînă, iar pe creasta ei și pe pante se păstrează urmele perfect vizibile lăsate de mîna omului și anume contururile unor valuri și șanțuri de apărare¹.

Avem de-a face, așadar, cu o fortificație de pămînt pe aceste meleaguri, nu într-un tot obișnuită, ci, dimpotrivă cu trăsături aparte : ansamblul constă din trei rînduri de valuri și din două șanțuri (azi umplute în cea mai mare parte), amenajate concentric în așa fel încît de la forma aproape trapezoidală, pe care o îmbracă valul de margine (nr. 2), se trece la un dreptunghi alcătuit de valul din mijloc (nr. 1) și apoi la un nucleu pătrat (palisada centrală de pămînt și lemn). Suprafața totală pe care o ocupă fortificația însumează circa 2,5 ha, din care aproape 10 % revine palisadei din mijloc. Orientarea generală a cetății este nord — sud, terenul înclinîndu-se spre sud și spre est.

Valurile de pămînt sînt masive, lățite azi din cauza aplatizării în decursul vremii (8—15 m) și înalte de 1—1,80 m. Colțurile sînt rotunjite,

¹ Vezi și *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. III, 1900, p. 424—425 ; vol. V, 1902, p. 588.

iar laturile, de margine mai ales, sînt mincate de gropi, șanțuri și garduri verzi făcute de vecinii din jur. Terenul este liber (izlaz comunal) cu excepția colțului de NE, inclus în grădina unui sătean. Pe întreaga suprafață se găsesc fragmente ceramice, oase de animale, urme de arsură, cenușă și cărbuni. Se văd încă și urmele săpăturilor executate aici în anul 1928 (fig. 1).

Istoricul cercetărilor. Cetatea de la Frumoasa este cunoscută de aproape un secol, fiind semnalată în anul 1869, de către Cezar Bolliac,

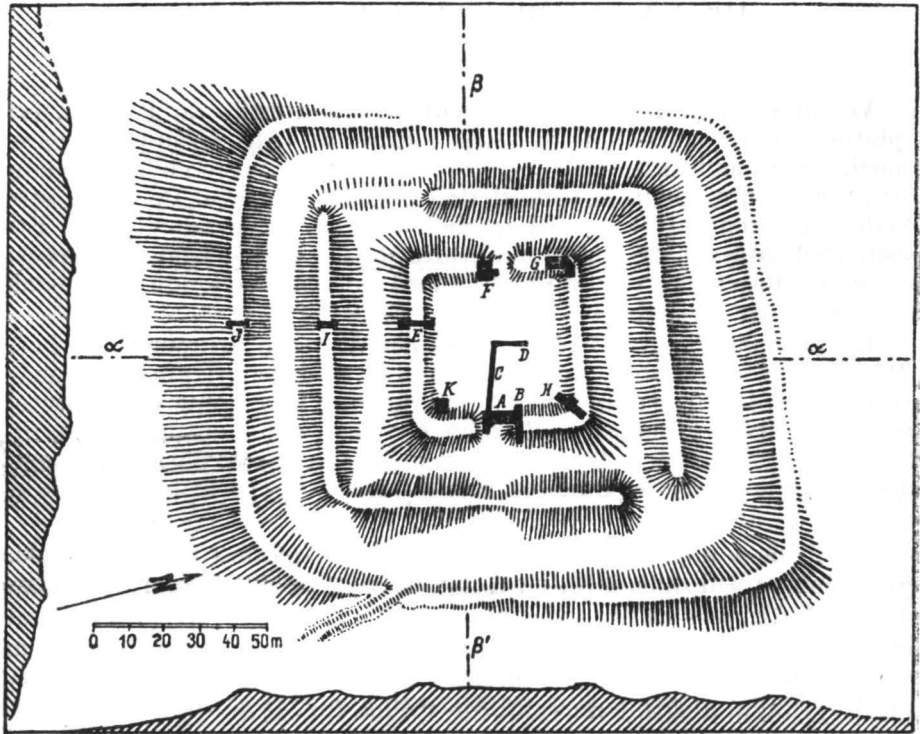

Fig. 1. — Cetatea de pămînt de la Frumoasa. Plan de situație (după *BullCom*, 1933).

cu prilejul unei excursii arheologice din acel an. Iată ce ne spune ziaristul amator de arheologie într-un raport înaintat Ministerului Instrucțiunii și publicat în ziarul său *Trompeta Carpaților* :

„La 7 iulie am mers la cetatea de la Frumoasa, distanță de 16 km în sus de Zimnicea, pre Teleorman, o cetate de pămînt regulată, pătrată, cu trei șanțuri (sic) și cu o intrare foarte bine văzută. Am pus să facă cîteva săpături cu vreo 30 oameni, numai, și n-am putut găsi decît fragmente de vase de pămînt și cîteva birne putrede la adîncime de un metru, la

intrare, cum și două fragmente de coloană de pământ ars. Am luat și planul de situațiunea acestei cetăți”².

Autorul se mai interesează de monument și în anii următori³, afirmându-se într-un raport din 1876 că la Frumoasa „s-au făcut descoperiri noi”⁴. Ce urmărea Bolliac? O spusese în partea finală a raportului din 1869: „Misiunea noastră, a Românilor, în arheologie, este mai cu seamă să definim ce au fost Dacii? care au fost începutul lor? care au fost credințele lor? în ce grad de civilizațiune ajunseser(ră) ei când i-au contopit Romanii și le-au luat țara? și apoi cum au dăinuit ei cu Romanii în țara lor? ce au adoptat ei de la Romani și ce au adoptat Romanii de la Dinșii”⁵. Firește că, deși el nu se exprimă explicit, Bolliac ilustra cu cetatea de la Frumoasa ideile sale în legătură cu civilizația getodacică, de unde și atenția pe care, în răstimpuri, i-o acordă.

Cercetările lui Bolliac vor folosi mai târziu altui înaintaș al arheologiei românești și anume lui Gr. G. Tocilescu. Deși unele păreri exprimate în *Trompeta Carpaților* vor fi primite cu rezervă din partea lui Tocilescu, totuși în privința cetății de la Frumoasa autorul *Daciei înainte de Romani* va accepta observațiile lui Bolliac⁶, încadrând fortificația în categoria numită de el „*azezăminte preromane*” — vechi, „uneori înconjurată de șanțuri și întărituri pe vîrfuri, culmi și plaiuri, constituind așa-numitele *cetăți de pământ*”⁷.

Peste 20 de ani, Gr. G. Tocilescu își va modifica întrucîtva opinia, în sensul că, de data aceasta, cetatea de pământ de la Frumoasa este inclusă de el ca punct întărit (*castellum*), roman, situat pe itinerariul nr. 2 care, mergînd de la Zimnicea, trecea pe la Frumoasa, Alexandria, Roșiori de Vede, răzbătînd apoi peste munți la Rîșnov (Rosenau)⁸.

Abia mai târziu însă, în anul 1928, la îndemnul lui Ion Andrișescu (pe atunci director al Muzeului național de antichități), se întreprind la Frumoasa primele săpături arheologice de informare, datorită fondurilor puse la îndemînă de fostul Muzeu militar, rezultatele fiind în cele din urmă publicate la Roma, în anul 1933. Însuși titlul articolului⁹ ne arată că autorul cercetărilor din 1928 credea că la Frumoasa

² *Trompeta Carpaților*, anul VII, nr. 758 (8/20 septembrie), 1869, p. 2316. C. Bolliac cercetase în acel an „toate ramurile drumurilor romane”, fiind însoțit de ing. Petre Danielescu care executa probabil ridicările topografice. Cf. și C. Bolliac, *Excursiune arheologică din anul 1869*, București, 1869, p. 7. Și înainte de această dată Bolliac colindase în ținuturile dintre Vedea și Turnu Măgurele, după cum rezultă din broșura intitulată: *Calletoria arheologică în România, de la 20 martie la 22 aprilie 1858*, apărută abia în 1861 — cu care prilej el semnalează multe fortificații de pământ (apud G. Cantacuzino, *Le grand camp romain situé près de la commune de Băneasa (Département de Teleorman), Premier Rapport*, în *Dacia*, IX - X, 1941 - 1944. București, 1945, p. 446 și nota 4).

³ *Trompeta Carpaților*, XII, nr. 1137 (1874).

⁴ Arhivele Statului București, Ministerul Instr. Publ., Dos. 3170 (1876). f. 198.

⁵ *Trompeta Carpaților*, nr. 758 (1869), p. 2316.

⁶ Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, București, 1880, p. 537, note.

⁷ *Ibidem*, p. 535 (sublinierea lui Gr. G. Tocilescu).

⁸ Gr. G. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900, p. 127 și harta de la p. 116 - 117 (Intocmită de Pamfil Polonic-tatăl.)

⁹ V. Christescu, *Il castro romano di Frumoasa (Romania)*, în *Bulletino del Museo dell Impero Romano*, III, 1932, XI, p. 35 - 46, appendice la *BullCom*, I, X, Roma, 1933.

se află în fața unui castru roman, deși — după cum afirmă chiar el — materialul găsit (în special ceramica) nu-i oferea o bază sigură de datare distonând cu ceea ce se știa pe atunci despre cultura materială din epoca romană. Doar un „inel” de bronz (în realitate un cercel) prezenta, pentru autor, afinități cu cele găsite în castelele romane de pe Rin (de ex. la Viillenhauß-Brühl, distr. Köln), unde credea a găsi și analogiile cele mai apropiate tipologic în ce privește construcția castrului roman de la Frumoasa¹⁰, datat după autor în cursul secolului al III-lea e.n. În concluzie, se afirma că la Frumoasa avem de-a face cu un „unicum” pentru lumea romană din această regiune și din epoca susmenționată.

Puțin mai târziu, prin 1937, părerile de mai sus ne sînt oferite într-un cadru mai conturat, mai nuanțat. Astfel, în sistemul de construcție a palisadei centrale, autorul distinge chiar tehnica numită obișnuit *murus caespitiarius*; apoi, dimensiunile mici ale castrului dovedesc că aici n-a staționat o trupă prea numeroasă, ci un mic detașament însărcinat să supravegheze malul stîng al Dunării. Iar în privința datării se afirmă cu oarecare prudență: „Deși e greu de stabilit cînd a fost construit, din lipsa unor date mai precise cum sînt inscripțiile și monedele, totuși forma lui, vasele și inelul găsit arată mai degrabă o epocă tîrzie, secolul al III-lea sau al IV-lea. N-ar fi exclus ca el să dateze din vremea de după părăsirea Daciei, cînd Romanii mai dețineau capete de pod pe malul stîng al Dunării”¹¹.

Bazîndu-se pe aceste observații culese în urma săpăturilor de la Frumoasa din 1928, opinia de mai sus a fost în cele din urmă acceptată de diferiți arheologi români, inclusiv de autorii capitolelor II și IV (partea a IV-a) din *Istoria României*¹². Cu cîtva timp în urmă însă noi înșine am avut prilejul să arătăm că, după materialele publicate, cetatea de pămînt de la Frumoasa datează din cel de-al XIV-lea secol¹³, iar recent acest punct de vedere a fost confirmat¹⁴.

¹⁰ *Op. cit.*, p. 42–46. „Inelul” amintit redat la fig. 9 (p. 46).

¹¹ V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*, București, 1937, p. 155–156.

¹² În ordinea publicării: D.V. Rosetti, *Siedlungen der Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit bei Bukarest, in Germania*, XVIII, 1934, p. 210 și fig. 5/5–7, unde, reproduse în desenul lui Dionisie Pecurariu, se publică o parte din vasele găsite în 1928 la Frumoasa, încadrate de D.V. Rosetti în așa-numitul tip *Dâmăroaia C* („als römisch angesehen worden sind”, p. 212); C. Daicoviciu, în *Revista Transilvaniei*, V, 1, 1940, p. 62; idem, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 219 (: „Les forteresses de Barboși, Gura Ialomitei, Dichiseni, Olenița, Turnu Măgurele (Turris), Frumoasa... toutes construites à une époque qui s'étend d'Aurélien au VI-e siècle”); G. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 470 — unde se afirmă că Frumoasa era așezată pe limesul transalutan și se aseamănă cu ceea ce numește autorul „castrul de la Băneasa”; D. Tudor, *Olenia romană*, ed. a II-a, București, 1958, p. 232–233 („ceramica și alte obiecte descoperite arată că acest castru datează din sec. IV e.n. Nu este sigur că el sta în legătură cu valul Brazda lui Novac de sud dintre Olt și lacul Greaca”; cf. și p. 256); *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 657 și 796. Cf. și harta de la p. 702-703 (pl. XIV).

¹³ *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 59, 76; *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 354 și fig. 14 (reprodusă după D. V. Rosetti, *op. cit.*).

¹⁴ I. Nestor, *Epoca lui Ștefan cel Mare în lumina săpăturilor arheologice de la Suceava*, în volumul *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, culegere de studii îngrijită de M. Berza, Edit. Academiei R.P.R., 1964, p. 245.

Executate cu concursul Muzeului raional din Alexandria, săpăturile din 1964 au avut scopul de a verifica, în limite restrânse cel puțin, toate ipotezele și concluziile vehiculate în legătură cu cetatea de pământ de la Frumoasa. Ca atare, am considerat că o secționare longitudinală a cetății ar corespunde mai bine scopului urmărit, ceea ce s-a și făcut prin secțiunea I/1964, lungă de 140 m, amplasată la mică distanță și paralel cu vechile secțiuni din 1928, notate cu D, E, I și J¹⁵. În acest fel am putut prinde, într-un profil stratigrafic neîntrerupt, toate elementele morfologice care compun ansamblul cetății de pământ. De regulă, săpătura a mers pînă la pământul virgin, atingînd pe alocuri peste 4 m adîncime (fig. 2).

În prezentarea schemei stratigrafice de la Frumoasa, așa cum ne apare aceasta în urma sondajului practicat în 1964, ne vom sprijini mai cu seamă pe observațiile înregistrate în zona cea mai înaltă, adică în perimetrul închis de palisadă (fig. 3).

Cele mai vechi urme de cultură materială se găsesc la adîncimea medie de 0,70 m, într-un pământ castaniu de deasupra pământului viu; în acest nivel, destul de inconsistent arheologic, găsim cioburi răzlețe din neoliticul tîrziu (cultura Gumelnița) — dar e de menționat că în zona valului nr. 2 (nord) am găsit și un fragment tipic culturii neolitice Boian¹⁶. De asemenea, pe latura de sud a palisadei, la 0,65 m adîncime, se aflau grupate cîteva fragmente ceramice din epoca Latène.

Peste vechiul nivel stratigrafic din comuna primitivă, într-un pământ negru, compact, se găsește ceramică romană de culoare cărămizie-gălbuie, decorată cu striuri dese orizontale, aflate în asociere cu ceramică cenușie, tipică pentru epoca secolelor III—IV e.n. Prezența acestei ceramici nu va fi scăpat, desigur, cercetărilor din 1928, dar nu se face nici o mențiune în această privință.

Stratul antic este suprapus de vechiul humus feudal, iar peste acesta înregistrăm un nivel de locuire din secolul al XIV-lea, marcat de ceramică, obiecte de fier, oase de animale, grîu carbonizat, cenușă și cărbune, vetre *in situ*, nivel care constituie cheia dezlegării în problema datării cetății de pământ de la Frumoasa. Întinzîndu-se și sub valurile de pământ, la baza acestora, datarea cetății în cursul epocii feudale este asigurată și dovedită arheologic.

În sfîrșit, se atestă arheologic faptul că fortificația de pământ a suferit un incendiu puternic, după care dispare. La partea superioară a schemei stratigrafice de aici, sub stratul vegetal actual, se plasează însă un alt nivel feudal, reprezentat de data aceasta de un cimitir — nesesizat în 1928 — contemporan cu o așezare de la începutul secolului al XV-lea. Din aceasta din urmă a putut fi prinsă doar o locuință-bordei, cu cuptor,

¹⁵ V. Christescu, *op. cit.*, p. 36. Planul cetății a fost ridicat de Vl. Dumitrescu și desenat de arh. R. Bordenache.

¹⁶ Materialul arheologic de la Frumoasa a fost văzut și de S. Morintz, Gh. Diaconu, E. Comșa, D. V. Rosetti, Suzana Dimitriu, cărora le aducem mulțumirile noastre colegiale pentru informațiile primite.

situat în afara colțului de NV (fig. 2). Stratigrafic, bordeiul taie așa-numita „manta” a valului de margine (nr. 2, sud).

Tehnica de construcție. În profilul schematic al secțiunii I/1964 (fig. 2) am marcat cu o linie subțire configurația actuală a terenului, cu alta groasă reconstituind nivelul inițial găsit de constructorii cetății, iar cu a treia, punctată, urmărim săpăturile în pământ ale șanțurilor de apărare, cum și înălțările valurilor aferente. Se poate vedea limpede că palisada centrală ocupa creasta botului de deal, de unde se puteau supraveghea ușor celelalte elemente de apărare, auxiliare, reprezentate de șanțurile și valurile înconjurătoare. Pe temeiul datelor stratigrafice obținute, putem reconstitui în cea mai mare parte procesul de ridicare a cetății de pământ.

Mai întâi, se observă că meșterii constructori au delimitat în prealabil reduta palisadei centrale, marcându-i careul prin două mici șanțuri paralele, aflate la distanță de 3,75 m unul de altul și adinci fiecare de 1—1,30 m, lățimea acestora variind între 0,50 și 0,65 m. Laturile acestui nucleu măsoară în interior circa 43 m fiecare. În spațiul dintre șanțurile mici a fost depus pământul scos din săpătură (viu, albicios amestecat cu pământ negru), acoperindu-se deci nivelul pe care călcău constructorii. Pe fundul șanțurilor, în poziție ușor oblică, au fost fixați pari groși de stejar (diam. 0,15—0,27 m) la distanță de 0,15—0,25 m unul de altul, după care pământul scos a fost pus la loc și bătut bine, rămânând însă un prisos care se lentează la baza valului palisadei (fig. 3). De notat constatarea că parii fuseseră în prealabil arși superficial la partea inferioară, probabil pentru a li se mări rezistența la umiditate.

Între șirurile de pari, de-a lungul acestora și la diferite niveluri, se găesc din loc în loc grinzi și birne groase, loazbe și alt material lemnos, așezate oblic sau vertical, care formau scheletul de lemn al palisadei (depozitat de altfel și în 1928¹⁷); această osatură a fost apoi împănată cu pământ bătătorit, formînd un veritabil „zid” de apărare. Procedul nu este necunoscut, ci, dimpotrivă, se bazează pe o îndelungată tradiție pe meleagurile noastre și îl vom găsi și mai departe atestat, de pildă la cunoscuta cetate de pământ de la Birlad, făcută de Ștefan cel Mare în anul 1476¹⁸.

Mai departe, s-a trecut la săparea șanțurilor de apărare și la amenajarea valurilor auxiliare de pământ. Evident, pământul scos din șanțul I de apărare, fiind mai la îndemînă, a fost folosit la înălțarea palisadei susmenționate, în a cărei structură distingem exact straturile de pământ găsite în șanțurile de apărare săpate, dar așezate în ordine inversă pe verticală, cum e și normal. Astfel, ca să precizăm, la bază stă pământul negru, cu urme materiale, inclusiv medievale din secolul al XIV-lea, urmează pământul viu albicios (cu mulți pigmenți calcaroși), iar abia la partea superioară se găsește pământul viu, roșcat, steril, scos de la mare adîncime. Valul central al palisadei măsoară astăzi o înălțime de 1,60—1,80 m, dar trebuie să fi măsurat în timpul folosirii sale cel puțin 3 m înălțime față de nivelul interior al cetății (judecînd după adîncimea la care au fost

¹⁷ *Op. cit.*, p. 37, fig. 3; p. 38, 39, fig. 5; p. 41, fig. 6.

¹⁸ Cf. M.D. Matei, L. Chițescu, *Некоторые исторические выводы археологического исследования земляной крепости в Бирладе*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 439 și urm. și fig. 2.

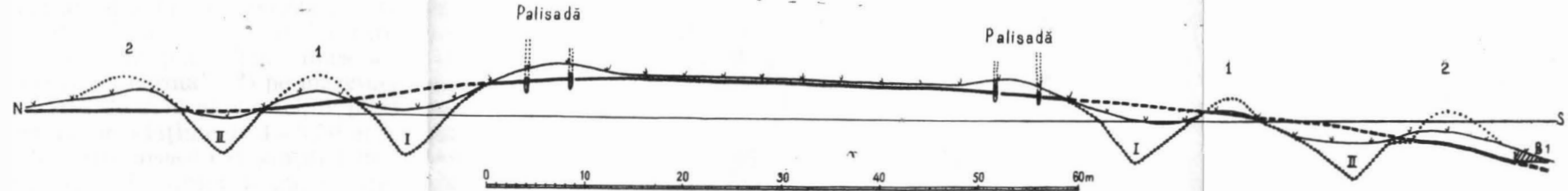
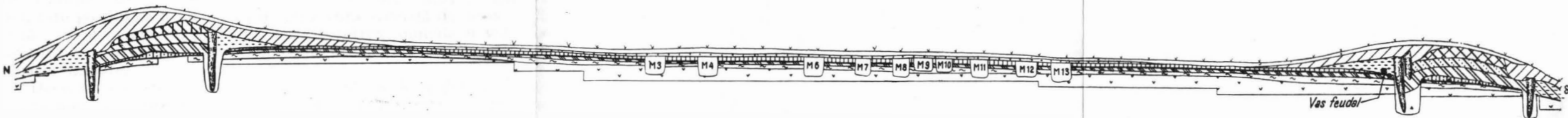

Fig. 2. — Frumoasa, 1964, Secțiunea I, profil est (simplificat).

▬ Pământ vegetal

▨ Pământ roșcat (purtat)

▧ Pământ galben (alunecat din val)

▩ Pământ albicios (alunecat din val)

▨ Pământ negru amestecat cu galben-albicios

▧ Pământ negru mazăros

▩ Pământ negru compact

▨ Pământ galben-albicios (calcaros)

▩ Depunere contemporană cu cimitrul

▨ Strat sec. XIV (nivel de folosire)

▩ Humus vechi feudal

▨ Strat sec. III-IV e.n. și comuna primitivă

▩ Pământ viu

▨ Pământ negru-galbei (alunecat din val)

▩ Pământ negru amestecat cu roșcat

▨ Pământ galben amestecat cu negru mazăros

▲▲▲ Fragmente ceramice sec. XIV

▩ Pari de palisadă

0 8m

Fig. 3. — Frumoasa, 1964, Secțiunea I, profil est (fragment). Palisada de pământ și lemn.

înfipti parii palisadei și după adîncimea șanțurilor de apărare). Celelalte două valuri de pămînt sînt simple, fără material lemnos. Acestea vor fi măsurat la bază o lățime de 5—8 m și o înălțime convenabilă apărării, adică cel puțin două staturi mijlocii de om, deci în jurul a 3 m fiecare. Cît privește șanțurile de apărare, menționăm că acestea se aseamănă între ele : au gura largă de 8—12 m, pereții oblici, iar adîncimea maximă față de cota nivelului actual de călcare din jur se situează la 3,60 pînă la 4,50 m. În momentul folosirii cetății, diferența de nivel dintre crestele valurilor și fundurile șanțurilor de apărare nu putea fi mai mică de 6—10 m, obstacole greu de trecut. S-a observat o „bermă” (?) pe marginea de sud. către interior, a șanțului II (sud), lată de 2,50 m. La fel, o platformă de circulație a fost lăsată de constructori (pe o lățime de 3—3,50 m jur-împrejur) la exteriorul palisadei centrale (între aceasta și șanțul I de apărare).

În interiorul cetății nu am găsit nici o urmă de amenajare specială, destinată să adăpostească pe apărători, deși aceștia din urmă sînt atestați aici (ceramică, vetre, grîu carbonizat etc.). Bănuim că vor fi existat totuși adăposturi adosate laturii interioare a palisadei, dar numai prin cercetările viitoare problema aceasta va putea fi elucidată. De asemenea, nu putem spune încă nimic despre intrarea în cetate, care nu putea fi situată pe latura de est — cum s-a afirmat¹⁹ — deoarece, pe lîngă faptul că ar fi fost expusă atacului dușman, constructorii ar fi trebuit să rezolve mai întîi accesul propriu-zis peste două șanțuri și prin două valuri de apărare. De altfel, este posibil ca o asemenea deschizătură specială de acces să fi fost inutilă, țînînd seama că, probabil, aici nu intrau animale și vehicule, iar apărătorii aveau posibilitatea să folosească eventual scări mobile și alte mijloace similare.

Deocamdată este cazul să operăm cu problemele de datare. În această privință monedele lipsesc cu totul, dar ne ajută în mare măsură ceramica descoperită în condiții stratigrafice dintre cele mai clare cu puțință (nivel de construcție și de folosire).

Menționăm mai întîi ceramica din nivelul de construcție, în special pe aceea găsită la baza valurilor de pămînt. Este vorba de o ceramică de factură îngrijită, arsă numai la roșu, cu pasta neuniformă, adesea aspră din cauza degresantului, cu miezul cenușiu în spărtură. Distingem : o categorie de uz comun, predominînd oala cu toartă, cu buza scundă sau mai înaltă, evazată, uneori arcuită ușor spre interior. Decorul obișnuit constă dintr-o bandă de striuri (incizii orizontale) sub buză, la exterior, apoi o linie incizată, ondulată, în combinație cu striuri etc. Aceeași decorație se întilnește uneori și pe umerii vaselor, iar pe un fragment figurează decorul de linii lustruite.

O subcategorie, pe care o numim intermediară, prezintă aceleași forme, la care însă se folosește parțial smălțul (și numai ca decorație pe buză și umeri, uneori în asociere cu motive pictate cu humă albă).

În sfîrșit, o categorie de ceramică este reprezentată, în proporție restrînsă, de ceramica smălțuită propriu-zisă. Găsim fragmente de farfurii

¹⁹ V. Christescu, *Il castro...*, p. 40 ; *Istoria militară a Daciei Romane*, p. 156 ; D. Tudor, *op. cit.*, p. 233.

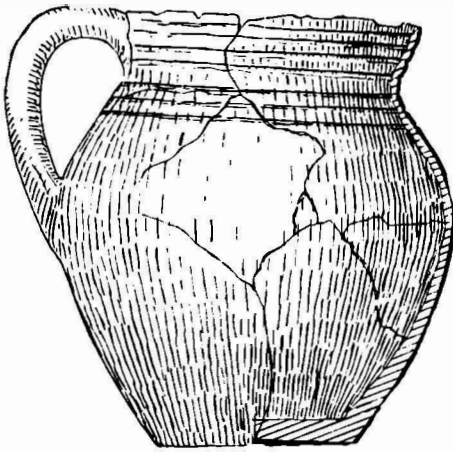

Fig. 4. — Oală cu toartă (sec. XIV) găsită în nivelul de folosire (latura de sud a palisadei)

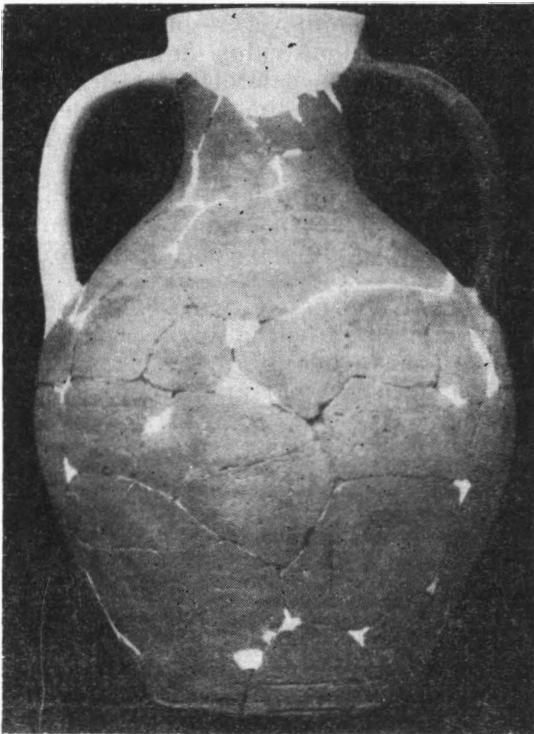

Fig. 5. — Uciior amforoidal găsit în nivelul de folosire (l. tura de sud a palisadei).

cu fund inelar și cupe-boluri, decorate în sgraffito, smălțuite policrom în culori între care predomină verzele și brunul.

În interiorul cetății, în nivelul de folosire, găsim ceramică asemănătoare — inclusiv exemplare întregibile (fig. 4 și fig. 5) — de tipul oalei cu toartă și uciiorului amforoidal cu două torți. În cursul cercetărilor din 1928 au fost găsite alte 6 vase întregi (cinci au fost deja publicate²⁰), din păcate pierdute astăzi (fig. 6).

Aceasta este ceramica pe care o găsim în mod obișnuit în diferite obiective arheologice datate în cursul feudalismului dezvoltat din Țara Românească (secolul al XIV-lea), fiind cunoscută mai demult la Sucidava-Celei²¹, unde a fost greșit datată în epoca romano-bizantină. În anii noștri, această ceramică — tipică pentru definirea culturii materiale vechi a statului feudal muntean — a fost scoasă la lumină la Zimni-

²⁰ *Il castro...*, p. 43, fig. 8; D.N. Rosetti, *op. cit.*; aici reproducem în desen fotografia (fig. 8) din articolul lui V. Christescu.

²¹ Cf. *Dacia*, XI XII, 1945, București, 1948, p. 171 și fig. 30/28, 30; p. 169—170 și fig. 21/8; vezi și *Materiale*, I, 1953, p. 712—713 și fig. 7/d,g (borcan și oală cu toartă); fig. 11/b (cană trilobată de tip oenochoc), exemplar din secolul al XIV-lea, datat însă în veacul următor de Barbu Slătineanu, *Ceramica feudală românească*, ESPLA, 1958, p. 75, fig. 59; fig. 13/a,d (oală cu toartă și strachină) etc.

cea ²², Vădastra ²³, Păciul lui Soare ²⁴, Cozia ²⁵, Tirgoviște ²⁶, București-Străulești ²⁷, Coconi ²⁸ și Tirgșor (inedită). În cea mai mare parte ea a fost datată cu monede românești și bulgărești (Dan I, Mircea cel Bătrîn, Sracimir) ²⁹. Tipologic și stilistic, ceramica de la Frumoasa stă în strînsă legătură cu aceea descoperită în 1962 la Bragadiru ³⁰.

Fig. 6. — Tipuri de vase găsite în 1928 la Frumoasa (desen după o fotografie din *Bull Com*, 1933).

Bazîndu-ne pe acest element material, încadrăm epoca de construcție a cetății de pămînt de la Frumoasa la sfîrșitul secolului al XIV-lea, în domnia lui Mircea cel Bătrîn (1386—1418).

Cercetările de la Frumoasa nu pot fi considerate decît ca un început: pe viitor, va trebui să se studieze în amănunt sistemul de construcție, definindu-i-se structura completă. Dar de pe acum ne putem întreba despre

²² Materialul n-a fost încă publicat de autorii săpăturilor de aici. În schimb este folosit în repetate rînduri de Corina Nicolescu (cf. *SCIA*, VI, 2, 1959; *SMIM*, V, 1962 etc.).

²³ Mențiune despre ceramică datată cu o monedă de la Mircea cel Bătrîn (emisiune 1394—1396) la Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 62 (săpături din 1958).

²⁴ A se vedea rapoartele de săpături ale șantierului condus de Petre Diaconu, în *Materiale*, VI, 1959, p. 653 și urm., VII, 1961, p. 599 și urm.

²⁵ N. Constantinescu, *Cercetările arheologice de la Cozia* (sub lipar).

²⁶ Idem, *Contribuții arheologice asupra curții domnești din Tirgoviște...*, în *SCIV*, 15, 1964, 2, p. 225—240.

²⁷ Cf. P. I. Panait, *Șantierul arheologic Băneasa-Străulești*, în *Cercetări arheologice în București*, vol. II, București, 1964, p. 214 și urm. (Vezi și vol. I, 1963, p. 126 și urm.). Este vorba de vechiul sat Măicănești.

²⁸ *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 59—79.

²⁹ Identificări făcute de Octavian Hiescu.

³⁰ Cercetări executate de Gh. Bichir.

rostrurile ei în această parte a Țării Românești. Este această cetate, frumoasă într-adevăr, izolată — o apariție întâmplătoare legată de vreun anume eveniment istoric —, sau eventual aceasta se încadrează într-un sistem de fortificații încheiat, despre care se afirmă astăzi numai generalități? Mergînd mai departe, ne întrebăm dacă s-a greșit numai cu datarea de la Frumoasa; nu avem oare dreptul să credem că în această situație se pot include și alte fortificații atribuite în prezent *limes*-urilor romane sud-carpătice? În ceea ce ne privește, afirmăm că erori încă mai pot persista și numai o atentă cercetare arheologică, prin săpături de verificare metodice, le poate îndrepta.

Iată, de pildă, exemple de fortificații atribuite epocii romane, despre care informația din zilele noastre n-a depășit încă stadiul cunoștințelor din secolul trecut: *Albota* (r. Pitești), *Băneasa 2* (r. Giurgiu), *Bistrețu* (r. Băilești), *Poiana* (Flămînda r. Tn. Măgurele), *Gresia* (com. Stejarul, r. Roșiori de Vede), *Racovița* (la NE de Islaz, r. Tn. Măgurele), la capătul „Drumului sării”, apoi *Purcăreni* (com. Micești, r. Pitești), pe riul Doamnei, *Roșiori de Vede*, *Zăvalu* (com. Gighera, r. Băilești) etc.

Sfîrșitul secolului al XIV-lea înseamnă pentru statele feudale românești, respectiv pentru Țara Românească și Moldova, o perioadă în care, în condițiile fărîmîțării feudale, domnia încearcă o consolidare pe plan intern și extern. În această acțiune îi găsim antrenati în Moldova pe Petru I Mușatinul, iar în Țara Românească pe contemporanul (și aliatul) său Mircea cel Bătrîn. Ambii folosesc, pe plan suprastructural, edificiul aparatului de stat feudal. În această privință, dacă funcția internă a statului se manifestă prin măsurile opresive îndreptate asupra țărănimii libere și aservite, adîncind exploatarea feudală, funcția externă capătă un specific, impus de necesitatea de apărare a independenței țării față de marile state feudale vecine, în special față de pericolul otoman. Aceasta a atras după sine o dezvoltare a mijloacelor de apărare și nu a acelora de cucerire și de cotropire, caracteristice de pildă regatelor maghiar și polon, precum și imperiului otoman. În cadrul organizării apărării, alături de sistemul de alianțe cu vecinii — dictat de anumite circumstanțe social-politice și economice — stă acela al înjghebării sistemului de fortificații. Nu este deci o întâmplare că tocmai în perioada în care turcii ajung la Dunăre (Bulgaria va fi cucerită de aceștia la 1393) Mircea cel Bătrîn se ocupă cu înălțarea cetății de la Giurgiu³¹ și completează linia defensivă a fluviului cu fortificații de pămînt de felul celei de la Frumoasa și probabil a altora asemănătoare. Este semnificativ și faptul că tot în această perioadă de sfîrșit de secol — și din aceleași motive — sînt fortificate și sate propriuzise, cum documentăm la Coconi (r. Oltenița)³². Astfel, ni se pare că inițiativa construirii cetăților nu poate porni decît de la domnie, iar cetățile erau ale ei³³. Chiar fără a fi fortificate, unele sate de pe linia Dunării aveau

³¹ Cf. N.A. Constantinescu, *Cetatea Giurgiu. Originile și trecutul ei*, în *ARMȘI*, seria II, tom. XXXVIII, 1916, p. 492 și urm.; I. Barnea, Paul Cernovodeanu și Const. Preda, *Șantierul arheologic Giurgiu*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 219 și urm.

³² *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 59 și urm.

³³ P.P. Panailescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1941, p. 137—139.

între alte obligații feudale și pe aceea de a veghea asupra malului drept. Se cunoaște un document, din 1560, din care aflăm că în timpul lui Pătrașcu cel Bun locuitorii satului Potelu, de lângă Dunăre, au fost „... *după vechea lege*... paznici la marginea dinspre Dunăre, ca să nu treacă pribegi sau alți răufăcători”³⁴.

În concluzie, putem încheia cu convingerea că se impune o activitate de reevaluare istorico-arheologică în domeniul cetăților de pământ românești, apreciind la justa valoare strădania înaintașilor noștri. Aceștia n-au beneficiat de condițiile de cercetare de care dispunem și, mai cu seamă, au fost lipsiți în interpretarea lor de fundamentul științific, materialist-istoric. Ei au putut greși deci, dar au meritul *preocupării*, într-o vreme cînd nu era cunoscută (sesizată am zice mai bine) vechea noastră cultură materială feudală din secolul al XIV-lea.

Și, dacă, prin cetatea de la Frumoasa, dăm ce se cuvine istoriei de acum 7 veacuri, o facem cu speranța că alte descoperiri vor urma, pentru ca în cele din urmă o problemă ca aceea a fortificațiilor medievale muntene să capete cel puțin consistența cercetării efectuate pînă acum în Moldova

N. CONSTANTINESCU

ЗЕМЛЯНАЯ КРЕПОСТЬ XIV В. В ФРУМОАСЕ (Р-Н ЗИМНИЧА)

РЕЗЮМЕ

Открытое примерно около ста лет тому назад (1869), земляное укрепление в Фрумоасе (16 км к северу от Дуная) впервые стало изучаться при систематических раскопках, проводившихся в 1928 г. и установивших там наличие хорошо укрепленного римского лагеря, относящегося к III—IV в.н.э.

Стратиграфические наблюдения, полученные в ходе исследований 1964 г., позволили сделать новые выводы о том, что в Фрумоасе идет речь о земляной крепости, датируемой концом XIV в. (время правления Мирчи Старого).

Были получены данные относительно способа сооружения центрального земляного и деревянного палисада, оборонительных рвов и прилегающих валов. В горизонте, относящемся к периоду постройки и использования крепости, были обнаружены различные следы материальной феодальной культуры (обычная и глазурованная керамика, предметы из железа, обуглившиеся зерна пшеницы и т. д.). Когда крепость перестала существовать — остается еще выяснить обстоятельства, при которых это произошло — на этом месте с начала XV в. было устро-

³⁴ DIR, B. *Țara Românească, veacul XVI*, vol. III, p. 137 (apud. N.Stoicescu, *Despre organizarea pazei holarelor în Țara Românească în sec. XV—XVII*, în *SMIM*, IV, 1960, p. 217).

ено кладбище. ● Одновременно по соседству с кладбищем возникло поселение, на территории которого обнаружена пока только одна единственная землянка.

Автор считает, что крепость в Фрумоасе не была изолированной, а включалась валашским воеводой в целую оборонительную систему, созданную по Дунаю и предназначенную охранять феодальное государство от турецкой опасности.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Земляная крепость в Фрумоасе. План расположения (по BullCom, 1933).

Рис. 2. — *Фрумоаса*, 1964. Разрез I, восточный профиль (упрощенный).

Рис. 3. — *Фрумоаса*, 1964. Разрез I, восточный профиль (фрагмент). Земляной и деревянный палисад.

Рис. 4. — Горшок с ручкой (XIV в.), найденный в горизонте использования крепости (южная сторона палисада).

Рис. 5. — Кувшин в виде амфоры, найденный в горизонте использования крепости (южная сторона палисада).

Рис. 6. — Типы сосудов, найденные в Фрумоасе в 1928 г. (рисунок с фотографии из BullCom, 1933).

LA FORTERESSE EN TERRE DU XIVe SIÈCLE DE FRUMOASA (DISTRICT DE ZIMNICEA)

RÉSUMÉ

Bien que connue depuis près d'un siècle (1869), la forteresse en terre de Frumoasa (16 km au nord du Danube) a été étudiée pour la première fois, au moyen des fouilles systématiques, en 1928, quand on a identifié sur ces lieux un camp romain des IIIe — IVe siècles.

Les recherches de 1964 ont permis cependant de nouvelles conclusions, à la suite des observations stratigraphiques enregistrées, suivant lesquelles il s'agit d'une forteresse en terre datant de la fin du XIVe siècle (époque de Mircea l'Ancien).

On a saisi également certaines données concernant le système de construction de la palissade centrale en bois et terre, des fossés de défense et des *valla* afférents. Du niveau de construction et de celui d'habitat de la forteresse on a mis au jour différentes restes de culture matérielle féodale (céramique ordinaire ou émaillée, objets en fer, grains de blé carbonisés, etc.). Après l'abandon de la cité — dans des circonstances qui doivent être encore précisées — l'emplacement a servi de cimetière, au début du XVe siècle. Le cimetière est contemporain d'un établissement voisin dont on a pu mettre au jour une seule hutte à demi-enfouie.

L'auteur considère que la forteresse de Frumoasa n'était pas isolée et qu'elle s'encadrait dans un système de défense créé par le voïvode de Valachie, le long du Danube, destiné à défendre l'État féodal du péril ottoman.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Forteresse en terre de Frumoasa. Relève du terrain (selon BullCom, 1933).*

Fig. 2. — *Frumoasa, 1964. 1ère section, profil est (simplifié).*

Fig. 3. — *Frumoasa, 1964. 1ère section, profil est (fragment). Palissade en bois et terre.*

Fig. 4. — *Pot à anse (XIVe siècle) trouvée dans le niveau d'habitat (coté sud de la palissade).*

Fig. 5. — *Cruche amphoroïdale trouvée dans le niveau d'habitat (côté sud de la palissade).*

Fig. 6. — *Types de vase trouvés en 1928 à Frumoasa (dessin d'après une photographie du BullCom. 1933).*